

Účinky rozsudku o prohlášení za mrtvého¹

KAREL SVOBODA

KATEDRA OBČANSKÉHO A PRACOVNÍHO PRÁVA PRÁVNICKÉ FAKULTY UNIVERZITY PALACKÉHO, SOUDCE KRAJSKÉHO SOUDU V PLZNI

The Legal Effects for the Presumption of Death

Summary: Proceedings in case of presumption of death has significantly changed with the effect of the new Civil Code. The article deals with these changes and evaluates them. The author of the Article draws attention to the problematic parts of the new legislation and attempts at its interpretation. The article mainly deals with the effects of a judgment of presumption of a person dead. The effects of this judgment were by earlier legislation somewhat controversial. Author believes that even the new legislation is not clear.

Keywords: undisputed proceedings, proceedings in case of presumption of death

Rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého, včetně stanovení data jeho smrti, je podle zákona závazný pro každého (§ 27 ZŘS). Literatura i judikatura do 31. 12. 2013 se převážně shodovala na tom, že jde o konstitutivní rozhodnutí, a proto se jeho účinky projeví nikoliv od data smrti člověka stanoveného v rozsudku, ale až od právní moci rozsudku.² Na základě rozboru nové hmotněprávní i procesní úpravy se pokusíme vyhodnotit, zda je třeba výše uvedený závěr revidovat a posoudit, jak se účinky prohlášení člověka za mrtvého od 1. 1. 2014 projevují v konkrétních soukromoprávních vztazích.

Konfrontace dosavadní praxe s novou úpravou

Obecné účinky rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého upravuje ust. § 71 odst. 2 věta první NObčZ, podle něhož na člověka, který byl prohlášen za mrtvého, se hledí, jako by zemřel. Základním následkem prohlášení člověka za mrtvého je zánik jeho právní osobnosti, tedy způsobilosti mít v mezích právního řádu práva a povinnosti (§ 5 odst. 1, § 23 NObčZ).

Odcitovaná norma výslovně neřeší, zda rozsudek působí *ex tunc* (od data, které je v rozhodnutí uvedeno jako den smrti) nebo *ex nunc* (od právní moci rozsudku). Protože z ust. § 71 odst. 2 věta druhá NObčZ plyne, že účinky *ex tunc* rozsudek má jen ve vztahu k zániku manželství (má se za to, že manželství zaniklo dnem, který se pokládá za den smrti člověka, který byl prohlášen za mrtvého), lze argumen-

tem a *contrario* dovodit, že v jiných případech má rozsudek o prohlášení za mrtvého účinky *ex nunc*. Na druhé straně však § 72 věta druhá NObčZ normuje, že den, který soud v rozsudku uvedl, je dnem smrti člověka, který byl prohlášen za mrtvého. Taková formulace naopak svědčí pro závěr, že právně významným je nikoliv datum právní moci rozsudku, ale datum, které je v pravomocném rozsudku uvedeno jako den smrti. Tedy že rozsudek o prohlášení za mrtvého obecně působí *ex tunc*, nikoliv *ex nunc*.

Judikatura do 31. 12. 2013 uzavírala, že konstitutivnost rozsudku (tedy to, že člověk byl prohlášen za mrtvého) se může hmotněprávně projevit jen s účinky *ex nunc*, tedy že člověk je pokládán za mrtvého až okamžikem právní moci tohoto rozsudku. Účinek rozsudku o prohlášení za mrtvého se zpětně (k datu smrti v něm stanovenému) může projevit jen v případech, kdy tak výslovně stanoví zákon. Tak je tomu zejména v případě práva dědit, jež se nabývá smrtí zůstavitele (dříve § 460 OZ 1964, nyní § 1479 NObčZ).³ Z intencí tohoto stanoviska nevybočuje ani M. Knappová, podle které prohlášením člověka za mrtvého nastávají hmotněprávní následky ke dni, který soud určil jako datum smrti, avšak autorka tyto následky

¹ Článek vznikl s podporou GAČR v rámci projektu „Nesporné soudnictví v kontextu rekodifikace hmotného i procesního práva v ČR“ č. 15-09745S.

² Srov. např. ŠEBEK, R. In: DRÁPAL, L. – BUREŠ, J. a kol. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1468.

³ Usnesení NS ze dne 27. 6. 2006, sp. zn. 33 Odo 240/2005.

vztahuje výlučně k situacím, kdy zákon výslovně uvádí, že k určitému následku dochází přímo k datu smrti člověka. Tak je tomu nejen u dědění, ale i např. při stanovení domněnky otcovství, která má svědčit nezvěstnému nebo mrtvému manželce matky (dřívější § 51 odst. 3 ZoR, nyní § 776 odst. 1 a § 71 odst. věta druhá NOBčZ).⁴

Závěry prezentované v dosavadní judikatuře není podle našeho názoru na místě přehodnotit ani po účinnosti NOBčZ a ZŘS. Některé nové instituty totiž jednoznačně předpokládají, že v záležitostech pohřešovaného člověka lze právně jednat v jeho nepřítomnosti i tehdy, když se později ukáže, že tato nepřítomnost byla způsobena tím, že zemřel. Máme na mysli zejména institut prohlášení člověka za nezvěstného (§ 67, § 69 NOBčZ)⁵ a zákonem aprobovanou možnost jednání soudem ustanoveného opatrovníka neznámé nebo nezvěstné osoby (§ 465 NOBčZ).⁶ Smyslem právě zmíněných ustanovení je, aby byla zabezpečena kontinuita hmotně-právních vztahů, které se dotýkají nezvěstného, jenž je možná mrtvý, i v době, kdy není jisté, zda pohřešovaný člověk zemřel. Zákonodárce situaci řeší tím, že lze za zákonem stanovených podmínek právně jednat i vůči takovému možnému mrtvému člověku a že účinky takového právního jednání zůstanou zachovány i když soud člověka později prohlásí za mrtvého a stanoví datum smrti, které předchází tomuto právnímu jednání. Pokud bychom zastávali opačný postoj, ztratila by výše zmíněná ustanovení smysl. Nové hmotné právo tedy stojí na předpokladu, že rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého má účinky *ex nunc*. Náš závěr lze podpořit i tím, že k prohlášení člověka za mrtvého na základě „pouhé“ domněnky smrti (§ 71 NOBčZ) lze dnes jen na návrh. To znamená, že prohlášení člověka za mrtvého nyní zákonodárce pokládá jen za jednu z několika možných variant, jak se v soukromoprávních vztazích vyrovnat s nepřítomností člověka, který možná zemřel.

Kritika argumentů obhajujících účinky rozsudku *ex tunc*

I po účinnosti nových předpisů se objevují názory, které v principu uzavírají, že rozsudek o prohlášení za mrtvého působí s účinky *ex tunc* (od data smrti člověka, které soud v rozsudku zpětně stanovil). Např. B. Dvořák z ust. § 72 věta druhá a z § 71 odst. 1 NOBčZ dovozuje, že rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého by měl mít obecné účinky *ex tunc*, protože není logické, aby smrt ustavená na základě úmrtního listu a smrt určená soudem měla na právní po-

měry člověka jiný účinek. I zmíněný autor si však uvědomuje slabinu této myšlenky spočívající v tom, že neřeší uspokojivě právní poměry člověka v době od data smrti, které soud dodatečně stanovil, do právní moci rozsudku o prohlášení za mrtvého, který obsahuje i výrok o datu smrti. Proto B. Dvořák dodává, že soudem dodatečně konstituovaná právní smrt člověka neovlivňuje jinak podle zákona korektní právní jednání, k němuž došlo v tomto mezidobí ze strany třetích osob.⁷ Tím se do jisté míry přibližuje našemu názoru, že rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého má účinky *ex nunc*, pokud zákon nestanoví výslovně jinak.

I část prvorepublikové české literatury se, podobně jako B. Dvořák, klonila k závěru, že pravomocný rozsudek o prohlášení za mrtvého má účinky *ex tunc*, tedy k datu smrti člověka v něm stanovenému. Nicméně tak činila s poukazem na univerzální sukcesi mezi zemřelým a dědici, k níž dochází ke dni smrti člověka.⁸ Zabývala se tedy jen jedním z aspektů právně stanovené smrti člověka, aniž by řešila, jaký je další osud právních jednání, kterým jiné zákonem nebo soudem oprávněné osoby disponovaly s majetkem nezvěstného v době od vzniku nezvěstnosti do právní moci rozsudku o prohlášení nezvěstného za mrtvého. Nejpozději od 1. 1. 2014 tento obecný závěr pokládáme za příliš zjednodušující s tím, že je třeba přistoupit na koncept, podle něhož závazkový právní vztah nastolený za předpokladů stanovených zákonem mezi třetí osobou a nezvěstným člověkem, který bude posléze prohlášen za mrtvého, trvá nejméně do chvíle, kdy se třetí osoba dozvěděla nebo měla dozvědět, že člověk je s naprostou jistotou mrtev, nebo do chvíle, kdy nabude právní moci rozsud-

⁴ Viz. KNAPPOVÁ, M. In ČEŠKA, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář, I. díl. Praha: Panorama, 1989, s. 76–77.

⁵ Podle § 67 odst. 1,2 NOBčZ při posuzování jednání, k nimž je jinak potřebné udělení souhlasu, přivolení, odevzdání hlasu nebo jiného konání osoby prohlášené za nezvěstnou, se k této potřebnosti nepřihlíží; to však neplatí, jedná-li se o záležitost jeho osobního stavu. Kdo jedná, dotýkaje se záležitosti nezvěstného, musí tak činit i s přihlédnutím k jeho zájmům. Na právní jednání, k němuž došlo bez souhlasu nebo jiného nezbytného projevu vůle nezvěstného poté, co opustil své bydliště, avšak dříve, než byl za nezvěstného prohlášen, přestože toto prohlášení bylo bez zbytečného odkladu navrženo, se hledí jako na jednání učiněné s odkladací podmínkou vydání rozhodnutí, jímž byl prohlášen za nezvěstného. Podle § 69 NOBčZ kdo byl prohlášen za nezvěstného, nemůže namítat neplatnost nebo neúčinnost právního jednání učiněného za jeho nepřítomnosti, k němuž došlo za účinků takového prohlášení, pro to, že se při nich projev jeho vůle nevyžadoval.

⁶ Podle § 465 odst. 1 NOBčZ soud jmenuje opatrovníka člověku, je-li to potřeba k ochraně jeho zájmů, nebo vyžaduje-li to veřejný zájem. Soud jmenuje opatrovníka zejména tomu, koho ve svéprávnosti omezil, tomu, o kom není známo, kde pobývá, neznámému člověku zúčastněnému při určitém právním jednání nebo tomu, jehož zdravotní stav mu působí obtíže při správě jmění nebo hájení práv.

⁷ DVOŘÁK, B. In MELZER, F. – TĚGL, P. a kol. Občanský zákoník – velký komentář. Svazek I. § 1–117. Praha: Leges, 2013, s. 472.

⁸ Viz HEYROVSKÝ, L. Dějiny a systém soukromého práva římského. Bratislava, 1929.

dek o prohlášení člověka za mrtvého. Tím nesdělujeme, že člověk, který zemřel, reálně může ze závazku osobně plnit, ale zdůrazňujeme, že závazkové soukromoprávní vztahy podle nové právní úpravy mají plynout a vyvíjet se až do okamžiku, kdy bude jisté, že jeden ze subjektů daného soukromoprávního vztahu již neexistuje, neboť byl prohlášen za mrtvého. Proto např. právní jednání hmotněprávního opatrovníka nezvěstného, který byl později prohlášen za mrtvého, uskutečněné jménem nezvěstného, bude právně závazné od doby ustanovení tohoto opatrovníka až do doby právní moci rozsudku o prohlášení nezvěstného za mrtvého. Stejně tak nebude právně vadné právní jednání osob uskutečněné v nepřítomnosti nezvěstného v záležitosti, kterou mají s nezvěstným společnou, pokud toto jednání bylo uskutečněno při splnění zákonem daných předpokladů (§ 67, 69 NObčZ). Tyto závazky pro případ, že nebudou vypořádány do právní moci rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého, přejdou na právní nástupce zemřelého.

Účinek rozsudku o prohlášení za mrtvého v konkrétních situacích

Ve výše uvedeném kontextu je třeba vykládat i konkrétní ustanovení NObčZ, která řeší dopad smrti člověka na právní vztahy se třetími osobami. Např. podle § 2279 odst. 1 NObčZ zemřeli nájemce bytu, přejde nájem na člena nájemcovy domácnosti, který v bytě žil ke dni smrti nájemce a nemá vlastní byt. Toto ustanovení samo o sobě neřeší účinek rozsudku o prohlášení nájemce za mrtvého, ale jen v obecné rovině následek jeho smrti na nájemní vztah. Aplikujeme-li naše výše uvedené závěry o účinnosti rozsudku o prohlášení za mrtvého *ex nunc*, uzavřeme, že k přechodu nájemního vztahu na nového nájemce dojde až k okamžiku právní moci prohlášení nezvěstného původního nájemce za mrtvého, protože až v té chvíli je právně jisté, že dochází ke změně v subjektech právního vztahu. Do té doby není legitimní požadovat ani po pronajímateli, ani po osobě, na kterou přechází nájem bytu následkem smrti nezvěstného, aby předpokládali, k jakému datu soud dodatečně prohlásí původního nájemce bytu za mrtvého. Je možné, že během nezvěstnosti (v době od data, které soud dodatečně stanovil jako datum smrti, do právní moci rozsudku o prohlášení nezvěstného za mrtvého) vznikne na nájemném a na službách spojených s užíváním bytu dluh. Tento dluh podle našeho názoru přirůstá k závazkům, které zatěžují jmění nezvěstného a budou předmětem pozůstalostního řízení. Jiný

výklad by vedl ke vzniku nezměrné právní nejistoty v právních vztazích od doby vzniku faktické nebo soudem stanovené nezvěstnosti člověka do jeho prohlášení za mrtvého, toto období je podle nové právní úpravy relativně dlouhé (od tří do sedmi roků v případě, že smrt je později prohlášena na základě domněnky smrti (§ 73 až § 75 NObčZ).

Také podle procesního práva má rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého účinky *ex nunc*.⁹ Procesní následek *ex nunc* se projeví tím, že spor, který byl vůči pohřešovanému člověku zahájen ještě jeho pravomocným prohlášením za mrtvého, nemůže být zastaven pro nedostatek procesní subjektivity pohřešovaného ani tehdy, když v rozsudku o prohlášení za mrtvého je jako den smrti uvedeno datum, které předchází zahájení sporu. Naopak soud za takové situace musí rozhodnout o procesním nástupnictví dědiců zemřelého, jakmile v pozůstalostním řízení vyjdou najevo. Právě popsany postoj lze zaštitit i argumentem, že právo nebo povinnost vyplývající ze soukromého práva musí být možné uplatnit kdykoliv, i tehdy, když není jisté, zda prvotní dlužník zemřel či nikoliv. Jinak by byl věřitel vystaven sankcím za pozdní uplatnění práva, jako je např. uplatnění námitky promlčení právním nástupcem původního dlužníka.

Účinky zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého

Účinky rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého podle gramatického znění § 76 NObčZ bez dalšího pomíjejí, jestliže se později zjistí, že člověk je naživu. Za takových okolností se k prohlášení za mrtvého nepřihlíží, tedy má se za to, jako by rozsudku nikdy nebylo a jako by nikdy nenastaly jeho účinky. Výjimkou je manželství a registrované partnerství, které se i nadále má za zániklé ke dni právní moci rozsudku o prohlášení za mrtvého (§ 76 odst. 1 NObčZ). Ust. § 76 NObčZ je však třeba vykládat v kontextu s § 57 ZŘS, podle něhož zjistí-li soud, že ten, kdo byl prohlášen z mrtvého, je naživu nebo žil v den, od kterého dosud neuplynula lhůta stanovená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého, zruší rozsudek o prohlášení za mrtvého.

Z § 57 ZŘS především plyne, že k pominutí účinků rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého nemá vůči všem dojít bez dalšího, jakmile se zjistí, že žije ten, kdo byl prohlášen za mrtvé-

⁹ Rovněž viz usnesení NS ze dne 27. 6. 2006, sp. zn. 33 Odo 240/2005.

ho, ale až na podkladu rozhodnutí soudu o zrušení rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého. To znamená, že soud, který rozhoduje v běžném sporném řízení, v jehož rámci vyvstala důvodná pochybnost o tom, zda je člověk prohlášený za mrtvého skutečně mrtev, si nemůže tento problém posoudit jako předběžnou otázku, protože existuje ust. § 57 ZŘS, které vyřešení této otázky umožňuje jen ve zvláštním statusovém řízení (srov. s § 135 odst. 1 OSŘ). Soudu rozhodujícímu v takovém civilním sporu nezbude, než podat příslušnému soudu podnět k zahájení řízení o zrušení rozsudku, kterým byl člověk, který zřejmě nezemřel, prohlášen za mrtvého. Domníváme se, že řízení o zrušení předchozího rozsudku o prohlášení za mrtvého lze zahájit i bez návrhu také tehdy, když člověk byl prohlášen za mrtvého na základě domněnky (nikoliv důkazu) smrti, tedy za situace, když původní řízení o prohlášení za mrtvého mohlo být zahájeno výhradně na návrh. Ust. § 57 ZŘS totiž soudu dává pravomoc ke zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého z moci úřední, jsou-li pro to naplněny podmínky uvedené v tomto ustanovení. Zmíněný přístup lze odůvodnit i tím, že je ve veřejném zájmu, aby člověk, který byl prohlášen za mrtvého neprávem, nebyl nadále v úřední evidenci veden jako mrtvý. Gramatický nesoulad mezi § 76 NObčZ a § 57 ZŘS tedy v obecné rovině řešíme ve prospěch § 57 ZŘS, které by při opačném výkladu ztratilo význam.

Ustanovení § 76 NObčZ uvádí, že k zániku účinků rozsudku o prohlášení za mrtvého dochází jen tehdy, zjistí-li se, že člověk prohlášený za mrtvého je naživu. § 57 ZŘS ovšem normuje, že soud zruší rozsudek o prohlášení za mrtvého i tehdy, když člověk žil v den, od kterého dosud neuplynula lhůta stanovená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého. Ustanovení § 57 ZŘS tedy doplňuje § 76 NObčZ o další důvod pro zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého.

Zastáváme postoj, že § 57 ZŘS je využitelné nejen při zrušení rozsudků o prohlášení člověka za mrtvého na základě domněnky smrti, ale i při zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého na základě důkazu smrti. Smyslem § 57 NObčZ totiž podle našeho názoru je náprava dřívějšího nesprávného rozhodnutí o prohlášení člověka za mrtvého bez ohledu na to, zda k prohlášení došlo na základě nekorektní domněnky smrti nebo jen domnělého důkazu smrti. Dodejme však, že nemá význam rušit rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého na podkladu nekorektního důkazu smrti, pokud člověk stále zůstává nezvěstný a v okamžiku rozhodnutí o tom, zda má být rozsudek k prohlášení za mrtvého zru-

šen, jsou splněny podmínky pro jeho prohlášení za mrtvého na základě korektní domněnky smrti. Za takových okolností soud i bez návrhu sice zahájí řízení o zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého na podkladu tzv. důkazu smrti, ale zároveň z úřední povinnosti prověří, zda jsou splněny podmínky tzv. domněnky smrti. Pokud tyto podmínky jsou splněny, nedojde ke zrušení původního rozsudku, ale zřejmě jen ke stanovení jiného data smrti.

Někteří autoři navzdory existenci § 57 ZŘS (z něhož plyne, že k zániku účinků rozsudku o prohlášení za mrtvého dojde až formálním zrušením tohoto rozsudku) tvrdí, že k zániku účinků tohoto rozsudku dojde již tehdy, když se zjistí, že je člověk prohlášený za mrtvého naživu. Přitom vycházejí pouze z dikce § 76 NObčZ a nevyrovnávají se s existencí § 57 ZŘS.¹⁰ Jejich názor pokládáme za akceptovatelný jen ve vztahu k osobám, které mají vědomost o další existenci člověka prohlášeného za mrtvého, a přesto se chovají tak, jako by tento člověk zemřel (např. jednají v jeho nepřítomnosti s odkazem na § 67 a § 69 NObčZ). Tím vědomě těží z účinků nekorektního rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého a konají v rozporu s principem poctivosti (§ 6 odst. 1 NObčZ). Proto uzavíráme, že ve vztahu k osobám, které o nekorektnosti rozsudku nevědí a ani nemohou vědět, účinky rozsudku o prohlášení za mrtvého pomíjejí až jeho pravomocným zrušením, do té doby jde o rozsudek o osobním stavu, který je v obecné rovině závazný pro každého (§ 27 ZŘS). Avšak vůči osobám, jež mají vědomost, že člověk prohlášený za mrtvého nezemřel, účinky rozsudku o prohlášení za mrtvého skutečně ve smyslu § 76 NObčZ pomíjejí už ve chvíli, kdy se dozví o tom, že člověk prohlášený za mrtvého pravděpodobně žije a rozsudek by měl být postupem podle § 57 ZŘS zrušen. Jiný výklad by vedl k negaci hmotněprávního smyslu § 76 NObčZ a k nepatřičnému upřednostnění čistě procesního § 57 ZŘS.

Okamžik projevu účinků zrušení rozsudku

Srovnáme-li dikci § 68 NObčZ (účinky návratu nezvěstného člověka na usnesení o prohlášení nezvěstnosti) a § 76 odst. 1 NObčZ, povšimneme si, že ust. § 68 NObčZ hovoří jen o tom, že usnesení o nezvěstnosti pozbývá účinků, „vrátí-li se člověk prohlášený za nezvěstného“. Jde tedy o pomínutí účinků usnesení nezvěstnosti

¹⁰ FRINTA, O. In ŠVESTKA, J. – DVOŘÁK, J. – FIALA, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. Svazek I (§ 1 až 654). Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 284–285.

přímo ze zákona a *ex nunc*, k okamžiku návratu člověka. V případě nekorektního prohlášení člověka za mrtvého soudem zákon naopak sděluje, že se k prohlášení za mrtvého nepřihlíží, tedy jako by rozsudku vůbec nebylo. To znamená, že rozhodnutí, kterým byl zrušen původní rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého, má účinky *ex tunc*. Je třeba řešit, jaký osud postihuje právní jednání, k němuž došlo mezi domnělým právním nástupcem člověka, o němž se později ukáže, že nezemřel, a třetími osobami. Zpravidla se bude jednat o dispozici s majetkem člověka, o němž dodatečně vyjde najevo, že nezemřel.

Jde-li o movité věci, je třeba aplikovat § 1109 písm. d) NObčZ, podle něhož se vlastnického práva k movité věci nezapsané do veřejného seznamu nabývá i od neoprávněného dědice, jemuž bylo nabytí dědictví pravomocně potvrzeno. U nabyvatele se přitom předpokládá, že byl v okamžiku nabytí movitosti v dobré víře (srov. s § 1111 NObčZ). Jde-li o nemovitost, ust. § 984 odst. 1 NOZ ustavuje zásadu materiální publicity, když stanoví, že není-li stav zapsaný ve veřejném seznamu v souladu se skutečným právním stavem, svědčí zapsaný stav ve prospěch osoby, která nabyla věcné právo za úplaty v dobré víře od osoby k tomu oprávněné podle zapsaného stavu. Dobrá víra se posuzuje k době, kdy k právnímu jednání došlo; vzniká-li však věcné právo až zápisem do veřejného seznamu, pak k době podání návrhu na zápis. Ustanovení § 985 a násl. NOZ promítá zásadu *vigilantibus iura scripta sunt*, kdy legitimuje a především i v poměrně krátkých lhůtách limituje právo vlastníka žádat odstranění nesouladu zápisu v katastru nemovitostí se skutečným stavem.¹¹

I když k zániku účinků rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého dochází jeho zrušením *ex tunc* (§ 76 odst. 1 NObčZ), domníváme se, že princip dobré víry dle § 1109 až § 1111 NObčZ i princip materiální publicity ustanovený v § 984 odst. 1 NObčZ jsou natolik silné, že převáží nad účinkem ust. § 76 odst. 1 NObčZ. Proto nejen § 1109 písm. d) NObčZ, ale i § 984 odst. 1 NObčZ pokládáme ve vztahu k § 76 odst. 1 NObčZ za prioritní normu. Nicméně nelze přehlédnout, že ten, kdo byl neprávem prohlášen za mrtvého, může být ve srovnání s dosažitelným vlastníkem nemovitosti podstatně znevýhodněn za situace, kdy bez svého zavinění nemůže využít § 986 NObčZ a brojit proti nekorektnosti zápisu o změně vlastnického práva k nemovitosti. Ani tento argument však zpravidla nebude dostatečně působivý, aby převážil nad principem materiální publicity, jehož smyslem je chránit nejen právní zájem nabyvatele nemovitosti v dobré víře, ale i zejména veřejný

zájem na ukotvení co nejvyšší možné právní jistoty ohledně korektnosti zápisu vlastnických práv k nemovitostem v katastru. Člověk, který byl bez své viny neprávem prohlášen za mrtvého (případně jeho skuteční právní nástupci pro případ, že bylo dodatečně stanoveno pozdější datum jeho smrti) tedy většinou neuspějí vůči nabyvateli věci s požadavkem na určení, že jsou vlastníky v katastru zapsané nemovité věci, ale nic jim nebrání uplatnit právo na vydání bezdůvodného obohacení vůči pozůstalému, který ve skutečnosti nedědil, protože ke smrti nedošlo.¹² Případná námitka pozůstalého, že právo na vydání bezdůvodného obohacení je promlčeno, uspěje jen tehdy, když člověk, který nezemřel, měl možnost do uplynutí promlčecí lhůty uplatnit právo na vydání plnění.¹³

I když je tedy rozsudek o zrušení původního rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého rozhodnutím o osobním stavu a měl by být podle § 27 ZŘS závazný pro každého, jsou jeho následky (účinky) natolik specifické, že reálné dopady § 27 ZŘS jsou normami hmotného práva značně omezeny. Např. v předchozím odstavci zmíněná ust. § 984 odst. 1 a § 1109 písm. d) NObčZ působí jako reálný *lex specialis* k tomuto ustanovení a způsobují, že účinek zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého může působit vůči různým osobám různě.

K situaci, kde je dodatečně zjištěno, že člověk sice zemřel, ale dříve nebo naopak později, se § 76 odst. 1 NObčZ vyjadřuje jen tak, že důkaz o takové skutečnosti je přípustný. Nicméně fakt, že tento důkaz vyšel dodatečně najevo, ještě neznamená, že zcela nebo zčásti pomíjejí účinky rozsudku o prohlášení za mrtvého. Je totiž třeba respektovat ust. § 58 ZŘS, podle něhož jediným procesně korektním způsobem, jak právně posunout datum smrti člověka, je stanovení jiného data smrti, a to ve zvláštním řízení, které navazuje na předešlé řízení o prohlášení člověka za mrtvého, v němž bylo stanoveno zřejmě nesprávné datum smrti. Teprve stanovení jiného data smrti postupem podle § 58 ZŘS povede k následkům předpokládaným v ust. § 71 odst. 2 a v § 76 odst. 1 NObčZ. V případě, že bude stanoveno pozdější datum smrti, se účinky

¹¹ Srov. se SPÁČIL, O. Nabývání od neoprávněného. Publikováno na www.bulletin-advokacie.cz dne 3. 4. 2014.

¹² Ke kategorickému závěru o přednosti principu materiální publicity podle § 984 odst. 1 NObčZ před v ust. § 76 odst. 1 NObčZ ustanovenými účinky zrušení rozsudku o prohlášení za mrtvého *ex tunc* není možné dojit. Jde totiž o konflikt dvou principů. Bude věcí soudu, aby poměřoval, kterou z těchto principiálních norem s ohledem na konkrétní okolnosti případu má využít. Srov. DWORKIN, R. M. Když se práva berou vážně. Praha: Oikoymenth, 2001.

¹³ Srov. s § 651 NObčZ. Ke kritériím pro posuzování mravnosti námitky promlčení viz např. nálezy ÚS z 21. 6. 2011, sp. zn. I. ÚS 548/2011, nebo rozsudek NS z 8. 2. 2011, sp. zn. 21 Cdo 85/2010.

rozsudku o stanovení nového data smrti projeví *ex tunc* od stanovení nového termínu úmrtí (přiměřená aplikace § 76 odst. 1 NObčZ). Pokud bude stanoveno ve srovnání s předchozím verdiktem dřívější datum smrti, bude mít rozsudek o novém datu smrti až na zákonem stanovené výjimky účinky *ex nunc* (§ 71 odst. 2 NObčZ).

Také řízení o stanovení jiného data smrti soud zahájí i bez návrhu (§ 58, § 13 ZŘS), jde o formálně svébytné řízení. Tento závěr lze podpořit i faktem, že soud, který vedl původní řízení o prohlášení člověka za mrtvého, rovněž stanovil datum smrti, aniž by byl vázán návrhem, a to i v případech, kdy šlo o řízení o prohlášení za mrtvého na základě domněnky smrti, které je možné zahájit jen na návrh (§ 56 odst. 2 ZŘS).

Závěrem

I podle právní úpravy účinné od 1. 1. 2014 způsobuje rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého účinky až od své právní moci (*ex nunc*), nikoliv zpětně od data smrti člověka, které bylo ustaveno tímž rozsudkem. Až od právní moci rozsudku o prohlášení za mrtvého je člověk právně mrtev, nestanoví-li zákon výjimečně a výslovně něco jiného (např. dědické právo vzniká smrtí zůstavitele, viz § 1479 NObčZ).¹⁴ Do doby právní moci rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého lze za zákonem stanovených předpokladů jednat v nepřítomnosti člověka, případně jednat jeho jménem. Toto jednání zatěžuje majetek nezvěstného, i když se později ukáže, že byl v době uskutečnění jednání již mrtev. Výjimkou jsou případy, kdy jednající osoba věděla nebo měla vědět o tom, že nezvěstný je již mrtev. Naopak rozsudek, kterým

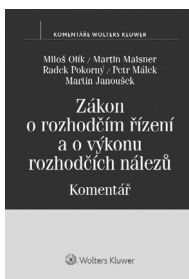
došlo ke zrušení původního rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého nebo ke stanovení jiného data smrti (§ 57 NObčZ), má obecné účinky *ex tunc*, tedy jako by předchozího nekorektního rozsudku vůbec nebylo. Účinek zrušujícího rozsudku *ex tunc* je však reálně modifikován principem ochrany dobré víry při nabytí movité věci (§ 1109 až § 1111 NObčZ) a principem tzv. materiální publicity, jde-li o nabytí nemovité věci za úplatu (§ 984 NObčZ).

K výše uvedeným závěrům je možné dospět na základě nynější hmotněprávní i procesní úpravy, aniž by bylo třeba její novelizace. Není však zcela vyloučeno, že judikatura se s gramatickým nesouladem § 76 odst. 1 NObčZ (zjistí-li se, že je člověk naživu, k prohlášení za mrtvého se bez dalšího nepřihlíží) a § 57 ZŘS (jez zjevně počítá s tím, že účinky dřívějšího rozsudku o prohlášení za mrtvého pomínou až jeho formálním zrušením) vypořádá jiným způsobem.

¹⁴ K. Hamuláková uvádí, že rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého na podkladu důkazu smrti (§ 26 NObčZ) má deklaratorní charakter, zatímco rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého na základě tzv. domněnky smrti je konstitutivním rozsudkem. Tím autorka zdůrazňuje, že v případě postupu podle § 71 a násl. NObčZ je smrt člověka jistá, ale při postupu podle § 71 a násl. NObčZ je jen velmi pravděpodobná. Nicméně je třeba si uvědomit, že k vynesení rozsudku o prohlášení člověka za mrtvého dochází s významnějším časovým odstupem od data v rozsudku stanovené smrti člověka. Už tento argument vede k závěru, že i rozsudek o prohlášení člověka za mrtvého na základě tzv. důkazu smrti má mít účinky *ex nunc* (nestanoví-li zákon jinak), protože při opačném výkladu by vedl k rozpadu právní jistoty při právních jednáních, která se uskutečnila od v rozsudku dodatečně stanoveného data smrti do právní moci rozsudku. Jakmile uzavřeme, že jakýkoliv rozsudek o prohlášení za mrtvého má účinky *ex nunc*, nemůže být z pohledu práva konstitutivní (reálnou skutečnost nelze ztotožňovat s právní skutečností). Srov. HAMULÁKOVÁ, K. In: SVOBODA, K. – TLÁŠKOVÁ, Š. – VLÁČIL, D. – LEVÝ, J. – HROMADA, M. a kol. Zákon o zvláštních řízeních soudních. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2015, s. 120.

Knižní novinka z nakladatelství Wolters Kluwer

www.wolterskluwer.cz

Zákon o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů (č. 216/1994 Sb.)

Miloš Olík, Martin Maisner, Radek Pokorný, Petr Málek, Martin Janoušek

Nejnovější komentář k zákonu č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů, jako první na českém trhu reaguje na legislativní změny účinné od 1. 1. 2014 v souvislosti s rekodifikací soukromého práva. Do výkladu je tak nově zařazena zejména problematika spolkové samosprávy a rozhodčího řízení před rozhodčí komisí spolku.

Komentář je zaměřen zejména na praktickou stránku všech aspektů spojených s rozhodčím řízením a obsahuje rozbor aktuálních rozhodnutí rozhodčího soudu a aktuální judikatury a argumentace

obecných soudů při rušení rozhodčích nálezů a bude tak užitečnou pomůckou pro advokáty, rozhodce i soudce. Autory komentáře jsou dlouholetí uznávaní odborníci z advokátní kanceláře Rowan Legal a z advokátní kanceláře Pokorný, Wagner & partneři.

Váz. 895 Kč. Komentář je k dispozici také v systému ASPI.

Titul objednávejte na www.obchod.wolterskluwer.cz

